

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical sciences, professor
Department of pedagogic and method of primary education
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

ACTUAL PROBLEMS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS' UNDERACHIEVEMENT

Матвієнко О.В.

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ НЕУСПІШНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

The author investigates actual problems of primary school pupils with school underachievement. The reasons of underachievement are analyzed and identified; some ways and approaches of identifying and overcoming patterns of elementary school students' underachievement are presented.

Key words: *underachievement, school underachievement, early school age.*

Автор досліджує актуальні проблеми шкільної неспішності учнів молодшого шкільного віку. Аналізує та виокремлює причини шкільної неспішності. Пропонує шляхи та підходи подолання шкільної неспішності учнів початкової школи.

Ключові слова: *неспішність, шкільна неспішність, молодший шкільний вік.*

Неуспішність – невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, фіксована через певний період навчання (після вивчення розділу, наприкінці чверті, півріччя).

Неуспішність є наслідком процесу відставання, взаємопов'язана з ним, у ній синтезовано окремі відставання.

Відставання – невиконання вимог (або однієї з них) на одному з проміжних етапів того відрізка навчального процесу, який є тимчасовою межею для визначення успішності.

На думку Ю.Бабанського, причинами неуспішності учнів є слабкий розвиток мислення – 27 %; низький рівень навичок навчальної праці – 18 %; негативне ставлення до навчання – 14 %; негативний вплив сім'ї, однолітків – 13 %; прогалини у знаннях – 11 %; слабе здоров'я, втомлюваність – 9 %; слабка воля, недисциплінованість – 8 %.

Загалом причинами неуспішності можуть бути загальне та глибоке відставання з багатьох предметів і тривалий час, часткове або постійне відставання з кількох складних предметів, епізодичне відставання з одного або кількох навчальних предметів, яке можна

подолати.

Свідченням неуспішності учня у навчанні є: *a)* нездатність пояснити, в чому полягає складність, завдання, намітити план самостійного його розв'язання, вказати, що нового отримано в результаті його розв'язання; *b)* відсутність його запитань щодо суті виучуваного, спроб знайти правильну відповідь, ігнорування додаткової до підручника літератури; *в)* пасивність і відволікання в ті моменти уроку, коли триває пошук, потрібні напруження думки, подолання труднощів; *г)* відсутність емоційної реакції (міміка, жести) на успіхи і невдачі, нездатність оцінити свою роботу, відсутність самоконтролю; *г)* нездатність пояснити мету виконуваної роботи, сказати, на яке правило вона задана, невиконання вказівок правила, пропуск дій, плутання їх порядку, неспроможність перевірити отриманий результат і хід роботи; *д)* неспроможність відтворити визначення понять, формул, доведень, викласти систему понять, відійти від готового тексту; *е)* нерозуміння тексту, побудованого на вивченій системі понять.

Причини неуспішності поділяють *на*: 1) Внутрішні стосовно школяра. До *недоліків біологічного розвитку відносять*: дефекти органів чуття, соматичне ослаблення, особливості вищої нервової діяльності, що негативно впливають на навчання, психологічні відхилення. Тоді як *недоліки психічного розвитку особистості*: слабкий розвиток емоційної сфери особистості, слабкий розвиток волі, відсутність позитивних пізнавальних інтересів, мотивів, потреб. У свою чергу *недоліки вихованості особистості* – це недоліки в розвитку моральних якостей, недоліки у ставленні особистості до вчителів, колективу, родини тощо, недоліки важкого виховання.

2) Зовнішні стосовно школяра містять *недоліки освіченості особистості*: прогалини в знаннях і спеціальних уміннях, прогалини в навичках навчальної праці. *Недоліки досвіду впливу школи*: недоліки процесу навчання, навчальних посібників тощо, недоліки виховних впливів школи (вчителів, колективу, учнів тощо). *До недоліків впливу позашкільного середовища відносять*: недоліки впливу родини, недоліки впливу однолітків, недоліки впливу культурно-виробничого оточення.

Зауважимо, що учні з низькою мотивацією часто задовольняються тим, щоб просто позбутися тієї чи іншої роботи.

З'ясовуючи, як саме «запалити мотиваційний вогонь» у невмотивованих учнів, важливо правильно визначити, чому вони не намагаються досягти більшого. Цьому є багато причин, серед яких найголовніші такі: 1) недостатня зацікавленість (учень переконаний, що шкільна робота не є важливою і не має жодного відношення до його життя та інтересів). 2) Страх перед невдачею. Учень боїться опинитися у незручному становищі перед своїми товаришами та вчителем і вважає, що безпечніше, уникнути ризику і навіть не намагатися спробувати виконати роботу на високому рівні. Хибні цінності. Учні набагато важливіше виглядати перед своїми товаришами «крутим», ніж компетентним й успішним у навчанні. 3) Навчальні проблеми (учень намагається зрівнятися зі своїми однокласниками, які добре навчаються, однак може легко здатися після невдачі). 4) Недостатнє навантаження: байдужість до шкільної роботи може бути викликана завданнями, рівень яких нижчий від рівня здібностей учня. Потреба уваги. Учень може намагатися привернути увагу викладача й одержати підтримку від нього, вдаючи безпомічного. 5) Емоційне перевтомлення: за низьким інтересом до навчання чи невмінням зосередитися можуть стояти тривога, перевтомлення чи депресія. Низькі очікування. Низькі академічні очікування батьків чи викладачів можуть зумовити недостатню старанність учня у досягненні успіху. 6) Вираження незадоволення. Низька успішність учня у школі може бути своєрідним актом протесту проти тиску з боку батьків, які вимагають надто високих результатів у навчанні.

У свою чергу, *причини відставання у навчанні поділяють на такі групи*: 1) недоліки фізичного та психічного розвитку (слабке здоров'я, нерозвинені пам'ять і мислення, відсутність навичок навчальної праці), 2) недостатній рівень вихованості (відсутність інтересу до навчання, слабка сила волі, недисциплінованість, відсутність почуття обов'язку і відповідальності), 3) недоліки в діяльності школи (відсутність у класі атмосфери поваги до

знань, недоліки в методиці викладання, недостатня організація індивідуальної та самостійної роботи учнів, байдужість і слабка підготовка вчителя), 4) негативний вплив атмосфери в сім'ї (низький матеріальний рівень життя сім'ї, негативне ставлення батьків до школи, відрив дітей від навчальної праці та ін.).

Крім того, залежно від виду відставання у навчанні проводять відповідну навчальну роботу з учнями щодо його усунення. Подоланню епізодичного відставання сприяють: консультації щодо раціоналізації навчальної праці; посилення контролю за щоденною працею учнів; своєчасне реагування на окремі факти відставання, виявлення їх причин і вжиття оперативних заходів, спрямованих на їх усунення; індивідуальні завдання з вивчення пропущеного; контроль за виконанням заданого. Для подолання стійкого відставання з одного предмета чи предметів одного профілю необхідні: вдосконалення методики викладання предмета; доступне розкриття навчального матеріалу, розвиток мислення учнів; диференціювання завдань з усунення прогалин у знаннях; спеціальне повторення недостатньо засвоєних тем; заходи, спрямовані на розвиток інтересу до навчального предмета.

З метою подолання стійкого і широко профільного відставання учнів, слід вживати заходи щодо усунення епізодичного і часткового відставання; координувати дії всіх учителів із предметів, з яких учень не встигає [4; 5; 6]. Водночас для профілактики неуспішності на різних етапах уроку потрібно акцентувати увагу учнів на певних особливостях навчання.

У процесі контролю за підготовленістю учнів потрібно спеціально контролювати засвоєння питань, що звичайно викликають в учнів найбільше утруднення; ретельно аналізувати й систематизувати помилки, які учні допускають в усних відповідях, письмових роботах, виявити типові для класу й зосередити увагу на їх усуненні; контролювати засвоєння матеріалу учнями, які пропустили попередні уроки. По закінченні теми або розділу узагальнити, підвести підсумки засвоєння школярами основних понять, законів, правил, умінь і навичок, виявити причини відставання.

Під час викладу нового матеріалу необхідно перевіряти в ході уроку ступінь розуміння учнями основних елементів викладеного матеріалу; стимулювати запитання з боку учнів, коли є утруднення в засвоєнні навчального матеріалу; застосовувати засоби підтримки інтересу до засвоєння знань; забезпечувати розмаїтість методів навчання, що дозволяють усім учням активно засвоювати матеріал.

В ході самостійної роботи учнів на уроці потрібно підбирати для самостійної роботи завдання з найбільш суттєвих, складних і важких розділів навчального матеріалу, прагнучи меншим числом вправ, але поданих у певній системі, досягти більшого ефекту; включати в зміст самостійної роботи вправи з усунення помилок, допущених у відповідях і в письмових роботах; інструктувати про порядок виконання роботи; стимулювати запитання до вчителя, коли є утруднення в самостійній роботі. Потрібно вміло надавати допомогу учням у роботі, всіляко розвивати їхню самостійність; навчати вмінню планувати роботу, виконуючи її в належному темпі, та здійснювати контроль.

У ході домашньої роботи забезпечити повторення пройденого матеріалу, концентруючи увагу на найбільш істотних елементах програми, що викликають звичайно найбільше утруднення. Систематично давати домашнє завдання - роботу над типовими помилками. Чітко інструктувати учнів про порядок виконання домашніх робіт, перевіряти ступінь розуміння цих інструкцій відсталими школярами. Погодити обсяг домашніх завдань з іншими вчителями класу, не припускаючи перевантаження, особливо відсталих учнів.

У процесі подолання неуспішності загалом усувають прогалини в знаннях та навичках самостійної навчальної праці; розвивають в учнів увагу, уяву, пам'ять, мислення; долають негативне ставлення до навчання і виховують інтерес до знань; усувають зовнішні чинники, що спричинюють неуспішність.

Одним із шляхів подолання неуспішності є додаткові заняття з невстигаючими учнями. Переважно вони є індивідуальними, але іноді їх проводять з групою 3-5 учнів, які мають ті самі прогалини в знаннях. Більшість додаткових занять добровільні, але в окремих

випадках вони є обов'язковими, їх проводять за призначенням вчителя. Для організації цих занять необхідно з'ясувати причини неуспішності учнів, встановити, чого не знає кожен з них, детально продумати розклад занять, який повинен відповідати вимогам шкільної гігієни і не переобтяжувати учнів заняттями. Додаткові заняття недоцільно проводити одразу по закінченні уроків.

Із самого початку організації занять з невстигаючим учнем украй важливо завоювати його довіру, переконати в тому, що єдиною метою занять є допомога у навчанні, пробудити в ньому віру у власні сили, бажання працювати якнайкраще.

Методи і прийоми занять з такими учнями повинні бути різноманітними і водночас суто індивідуальними. З учнями, які повільно засвоюють суть матеріалу, не відразу знаходять спосіб розв'язання задач, працюють більше, повільнішими темпами. Перевіряючи виконане завдання, від учня вимагають пояснення, просять розказати правило, навести відповідний приклад. З часом педагог пропонує новий вид роботи з поступовим ускладненням її від заняття до заняття. Підсумок додаткових занять підбивають після усунення відставання.

Подоланню неуспішності сприяють орієнтування педагогічного колективу на її профілактику, диференційований підхід до учнів, концентрування уваги на вдосконаленні методики викладання складних предметів, систематичне вивчення реальних навчальних можливостей учнів, ознайомлення вчителів з методикою подолання неуспішності, єдність їхніх дій, забезпечення внутрішкільного контролю за роботою з невстигаючими учнями.

Вирішальним у запобіганні й подоланні неуспішності учнів є належна підготовка вчителя до цієї діяльності. Для цього він зобов'язаний усвідомити значущість проблеми, уміти встановити причини неуспішності в кожному конкретному випадку, володіти методикою навчання невстигаючих учнів, підходити до них з «оптимістичною гіпотезою», виявляти терплячість, доброзичливість.

У зарубіжних країнах неуспішність учнів долають індивідуалізацією навчання, створенням особливих класів вирівнювання. Для відстаючих готують програмовані посібники, створюють спеціальні комп'ютерні програми для індивідуальної роботи.

Неуспішність – це складне і багатогранне явище шкільної дійсності, що вимагає різносторонніх підходів при його вивченні.

На основі всього вище сказаного можна зробити такі висновки:

Ефективність навчання визначається в остаточному підсумку характером відносини учнів до навчання, характером їхньої навчальної роботи. Це відношення багато в чому залежить від того, чи усвідомлюють учні особистісну і суспільну значимість навчальної роботи, чи розуміють вони крайню необхідність і важливість для самого учня і для суспільства активної, творчої, систематичної і завзятої роботи.

Тому організація навчального процесу повинна бути такою, щоб кожному учневі була зрозуміла особистісна і суспільна значимість його активної, творчої і завзятої навчальної роботи й основним показником була б оцінка саме такої навчальної роботи учня.

Для того щоб інтенсифікувати навчальну роботу кожного учня, недостатньо прямого впливу вчителів на учня. Більш ефективним засобом є вплив на нього через учнівський колектив. А для цього потрібно, щоб учнівська група була справжнім колективом, референтним стосовно кожного його члена.

Тому навчальний процес повинний проводитися в органічній єдності колективних, фронтальних та індивідуальних форм навчальних занять при визначальному характері загальної колективної діяльності учнів.

Для того щоб вчасно виявляти будь-які прогалини в навчанні кожного учня і відразу його заповнювати, поточний контроль повинний мати всеохоплюючий характер. Це значить, що контроль повинний проводитися по кожному елементі змісту навчальної програми й охоплювати одночасно усіх без винятку учнів. Для цього, мабуть, необхідне залучення самих учнів до проведення поточного контролю й оцінки у формі взаємо- і самоконтролю, взаємо- і самооцінки під керівництвом учителя.

Найважливішим фактором підвищення ефективності засвоєння матеріалу є

суб'єктивний і усвідомлений характер діяльності учня в навчальному процесі. Учень повинен бути не тільки об'єктом педагогічних впливів учителів, але й активним суб'єктом навчально-виховного процесу. Важливим засобом для цього є рольова участь школярів в організації і проведенні всього навчального процесу. Це означає, що у кожному класі організується учнівське самоврядування, що регулює не тільки громадське життя класу, але і значну частину навчальної роботи (поточний контроль, оцінку й облік навчальної роботи учнів, взаємодопомогу в заповненні пропусків в окремих учнів, підготовку до уроків і т.ін.)

Ефективність навчальної роботи учнів залежить від розвитку в них здатності до навчання, здатності розумно і правильно вчитися. Для цього вони повинні опанувати загальнонавчальні уміння і навички. Відтак, оволодіння загальнонавчальними уміннями і навичками повинне бути включене в навчальні програми вчителів по кожному навчальному предмету.

Ефективність навчальної роботи учнів в остаточному підсумку визначається характером їхньої особистісної вихованості, їх моральними і соціальними якостями. Тому навчання повинне проводитися так, щоб воно в максимальному ступені сприяло вихованню кожного учня як високоморальної, творчо-активної і соціально зрілої особистості.

Ефективність навчання, характер відносини учня до навчальної роботи залежать і від того, яке життя учня в школі і класі, чи задовольняє це життя його потреби й особливо потребу в емоційному насиченні, з якими почуттями він йде в школу, які емоції і почуття викликає в нього навчально-виховний процес. Життя учнів у школі, навчальний процес, уроки, позакласні і позашкільні заняття повинні включати такі заходи [7; 8; 10], щоб у них могли і хотіли брати активну участь усі школярі, щоб вони викликали, формували і розвивали в кожного школяра його особистісні інтереси і схильності.

Взаємини між вчителями й учнями повинні бути засновані на оптимістичному відношенні вчителя до кожного учня: учитель повинен вірити в можливості і сили учня. Він повинен виявляти кращі і сильні сторони кожного учня і, спираючись на них, разом з учнем боротись з його слабкими якостями.

Література:

1. Агапова І. Подолати неуспішність / І. Агапова // Завуч – 2003 – березень (№7) – С. 4–5.
2. Горбунова О. Попередження невстигання учнів (методичні поради вчителям щодо роботи з дітьми, які погано встигають) // Завуч. – 2001. – листопад (№32-33) (дод.) – С. 49–52.
3. Кулик В. Діти з труднощами у навчанні / В. Кулик // Шкільний світ. – 2001. – грудень (№45) – С. 2–3.
4. Матвієнко О.В. Актуальні проблеми навчання та виховання учнів молодшого шкільного віку / О.В. Матвієнко – Івано-Франківськ: НАІР, 2016. – С. 71–78.
5. Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності / О.Матвієнко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
6. Матвієнко, О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня / О.В.Матвієнко // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей]. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5073>
7. Петько Л. В. Туризм – справа захоплююча / Л.В.Петько // Рад. школа. – 1990. – № 11. – С. 25–29.
8. Петько Л.В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови / Л.В.Петько // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2010. – № 2. – С. 99–103. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7840>
9. Петько Л.В. Професійна підготовка вчителів початкової освіти та формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Інноваційні технології в організації виховної роботи у початковій школі: Тр. Всеукр. наук.-практ. семінару (10 лютого 2016 р.). – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – С.72–76.
10. Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика [Монографія]. – К. : ВМУРЛ «Україна». – 2010. – 268 с.; бібліогр. : С. 249–267. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143>
11. Цетлин В.С. Неуспеваемость школьников и ее предупреждение / В.С.Цетлин – М. : Педагогіка, 1977. – 120 с.

